

TARPTAUTINĖ BALTŲ KALBOTYROS KONFERENCIJA

2019 m. rugsėjo 26–28 dienomis Birštone vyko tarptautinė konferencija „Baltų kalbotyros problemos: istoriniai, tipologiniai ir arealiniai tyrimai“, skirta Kazimiero Būgos 140-tosioms gimimo metinėms paminėti. Konferenciją organizavo Vilniaus universiteto Baltijos kalbų ir kultūrų instituto Baltistikos katedra pagal ES SF finansuojamą projektą „Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas“ (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002). Organizacinę komitetą sudarė Vytautas Rinkevičius, Daiva Sinkevičiūtė ir Miguelis Villanueva Svenssonas. Iš viso konferencijoje perskaityti 29 pranešimai. Dalyvavo Lietuvos mokslininkai ir tyrėjai iš užsienio baltistikos centrų (Japonijos, Latvijos, Lenkijos, Švedijos, Šveicarijos, Vokietijos).

Pirmąją konferencijos dieną skaityti plenariniai pranešimai iš etimologijos, apibrėžtumo kategorijos, žodžių darybos. Jurgis Pakerys (Vilniaus universitetas) savo pranešime aptarė lie. *perkūnas*, la. *pērkaun(i)s*, *pērkuōns*, *pērkuūn(i)s*, pr. *percunis* „griaustinio dievas“ darybos ir etimologijos klausimus. Lingvistinėje literatūroje baltų griaustinio dievo vardo kilmė aiškinama keleriopai: 1) kaip priešaginis denominatyvas, išvestas iš daiktavardžio **perku-* „ąžuolas“; 2) kaip priešaginis deverbtyvas, padarytas iš

veiksmažodžio **perk-/perg-* „trenkti“; 3) kaip dūrinys, padarytas iš veiksmažodžio **per-* „trenkti“ ir daiktavardžio **kun-* „pleištą, akmuo“; 4) kaip slavizmas su įterptiniu *-k-*. Pranešėjas pristatė naujos medžiagos, taip pat aptarė deverbtyvinės ir denominatyvinės kilmės hipotezių silpnąsias ir stipriąsias puses.

Norbertas Ostrowskis (Krokuvos Jogailaičių universitetas) bandė atsakyti į klausimą, kodėl baltai ir slavai skaičiaus giminaičius pagal kelius. Aptarė sen. sl. žodžio *kolēno* „kelis, giminė“ ir lie. *kelis* „kūno dalis; šiaudo narelis; giminė“ kilmę. Senuosiuose lietuvių raštuose lie. *kelis* reiškė ne tik kūno dalį, bet ir giminę, kartą. Ryšys tarp reikšmių „kelis“ ir „giminė, karta“ paliudytas ne tik lietuvių, bet ir senosiose germanų kalbose.

Florianas Sommeris (Ciuricho universitetas) kalbėjo apie apibrėžtumo kategoriją baltų kalbose, aptarė diachroninius ir arealinius apibrėžtumo raiškos aspektus. Pranešėjas, remdamasis arealine bei tipologine medžiaga, pagrindė įvardžiutinių būdvardžių kilmės hipotezę, kad tokie būdvardžiai kilę iš sintagmų su enklitiniu determinuojamuoju elementu.

Eugenas Hillas (Kelno universitetas) nagrinėjo tariamosios nuosakos formų (optatyvinių ir kondicionalio lietuvių ir latvių kalbose, debityvinių

konstrukcijų latvių kalboje) kilmę ir raidą: variaciją *-tu* vs. *-t* kai kuriose rytų ir pietų aukštaičių tarmėse, elemento *-b-* senuosiuose lietuvių kalbos raštuose etimologiją.

Artūras Ratkus (Vilniaus universitetas) nagrinėjo apibrėžtumo problematiką baltų, slavų ir germanų kalbose. Baltų kalbose opozicija „neapibrėžta-apibrėžta“ perteikiama paprastaisiais ir įvardžiutiniais būdvardžiais (*baltas* vs. *baltasis*), o gotų kalboje – „stipriosiomis“ ir „silpnosiomis“ būdvardžių formomis (*ubil-s* „velnias“ vs. *sa ubil-a* „tas velnias“). Negana to, prieš „silpnąjį“ būdvardį eina apibrėžiamasis determinantas, todėl konstrukciją „apibrėžiamasis determinantas + „silpnasis“ būdvardis“ galima laikyti perifrastine apibrėžtumo raiškos priemone.

Pēteris Vanagas (Stokholmo universitetas, Latvijos universitetas) nagrinėjo sangrąžinių veiksmažodžių būtojo laiko veikiamųjų dalyvių paradigmos raidą XIX a. latvių rašomojoje kalboje. Norminėse dabartinės latvių kalbos gramatikose pateikiama defektinė sangrąžinių veiksmažodžių būtojo laiko veikiamųjų dalyvių paradigma, kurioje trūksta abiejų giminių ir skaičių datyvo ir lokatyvo formų. Vis dėlto šnekamojoje kalboje ir raštuose pasitaiko ir nenorminių formų su galūne *-ušamies*. Patyrinėjęs ankstesnius latvių kalbos šaltinius, pranešėjas teigė, kad XVIII–XIX a. pradžios gramatikose šiems dalyviams postuluojamos tik atskiros vyr. ir mot. g. vard. vns. formos, pvz., vyr. *cēlies*, mot.

cēlusies, bei bendra vard. dgs. forma *cēlušies* abiejų giminių reikšme. XIX a. 8 deš. atsiranda formų su galūne *-ušamies* – šių formų padaugėja devintajame, o ypač dešimtajame dešimtmetyje.

Kristina Bukelskytė (Stokholmo universitetas) savo pranešime aptarė rytų ir vakarų baltų dūrinių sistemos bruožus (pranešimo bendraautorė – Jenny Larsson). Buvo analizuojama ir lyginama senosios lietuvių, latvių ir prūsų kalbos medžiaga. Dūriniai klasifikuoti pagal vidinius sintaksinius ryšius, taip pat formaliąsias ir semantines ypatybes.

Bonifacas Stundžia (Vilniaus universitetas) nagrinėjo posesyvinių dūrinių kalkes XVIII–XIX a. lietuvių ir latvių kalbose. Morfologinės struktūros požiūriu, didžiosios dalies posesyvinių dūrinių pirmuoju dėmeniu eina būdvardžiai ir skaitvardžiai, antruoju – daiktavardžiai, o determinatyvinių – vyrauja daiktavardis + daiktavardis modelis. Pranešėjas kėlė klausimus, kaip kalkės atskiriamos nuo originalių dūrinių ir galimų bendros dūrybos atvejų, ar visada akivaizdi kalkės rūšis (pamorfinė ar semantinė), kodėl posesyviniai dūriniai kalkiuojami gerokai rečiau negu determinatyviniai, ar yra sąsajų tarp struktūrinio ir materialaus skolinimosi.

Odetta Pakalnienė (Vilniaus universiteto biblioteka) pristatė tarptautinę mokslinę ekspertinę duomenų bazę „Lituanistika“, kurią nuo 2006 m. kuria Lietuvos mokslo taryba bendradarbiaudama su mokslininkais ir mokslo institucijomis. „Lituanistikos“ bazėje

kaupiami geriausia mokslinė produkcija apie Lietuvos valstybę, visuomenę, tautos ir kalbos praeitį bei dabartį, siekiama užtikrinti lituanistikos sklaidą.

Antrąją konferencijos dieną darbas vyko sekcijose. Pirmojoje sekcijoje skaičiuoti pranešimai iš indoeuropeistikos, akcentologijos, dialektologijos, gramatinių klasių, gramatinių kategorijų raidos ir kt. Yoko Yamazaki (Tokijo universitetas, Stokholmo universitetas) pristatė preliminarūs ē kamieno medialinių intranzityvinių veiksmažodžių preterito tyrimo rezultatus. Kaip teigė pranešėja, ē kamieno būtasis laikas paprastai daromas iš tranzityvinių veiksmažodžių, o ā kamieno – iš intranzityvinių (pvz., lie. *maũkti, -ia, -ė ~ mũkti, munka, muko*). Vis dėlto medialiniai intranzityviniai veiksmažodžiai (kaip lie. *mirė*) šiame kontekste sudaro išimtį. Pranešime analizuota ē kamieno medialinių intranzityvinių veiksmažodžių preterito kilmė.

Aigaras Kalninis (Kalniņš) (Stokholmo universitetas) kalbėjo apie galiinių skiemenų redukciją latvių kalboje: ilgųjų balsių trumpinimą, diftongų monoftongizaciją, trumpųjų balsių apokopę. Remdamasis kitų tyrėjų išvalgomis, aiškino galimus redukcijos raidos etapus.

Vytautas Rinkevičius (Vilniaus universitetas) kėlė klausimą dėl priedgaidžių žymėjimo prūsų III katekizme. Išskėlė dvejonę tradiciniu teiginiu, kad katekizmo rašyboje bl. akūto refleksas žymėtas brūkšneliu ant dvigarsio antrąjį dėmenį žyminčios raidės (pvz., pr. vns. gal. *ainan*, plg. lie. *vieną*). Autoriaus tei-

gimu, daugumoje bl. akūtinųjų dvigarsių refleksų brūkšnelio nebūna išvis, arba jis tik sporadiškai gali pasitaikyti tiek ant antrąjį, tiek ant pirmąjį dvigarsio dėmenį žyminčios raidės. Tokiais atvejais kaip *geĩwans* „gyvus“ ar *bouĩton* „būti“ digrafais <eĩ>, <oũ> iš tiesų žymimi ne dvigarsiai, o ilgieji balsiai /ĩ/, /ũ/. Brūkšnelis nuolatos dedamas tik ant antrojo šių digrafų dėmens ir žymi tik atitinkamo balsio ilgumą.

Philippas Büchas (Frankfurto prie Maino Johano Volfgango Gėtės universitetas), Kazimiero Būgos stipendijos laureatas, kalbėjo apie lietuvių sakytinės kalbos tekstyno kūrimą. Pranešėjas pabrėžė išsamaus ir anotuoto lietuvių spontatinės kalbos tekstyno trūkumą. Aptarė problemas, kurios kyla įrašant spontanine kalbą, ją apdorojant ir anotuojant. Remdamasis bandomojo tekstyno rezultatais, pateikė fonetinę kai kurių lietuvių kalbos garsų charakteristiką.

Ernestos Kazakėnaitės (Vilniaus universitetas) pranešime pristatytas Kazimiero Būgos etimologinio žodyno kartotekos skaitmeninimo projektas, vykdomas Lietuvių kalbos institute nuo 2018 m. pabaigos. Projekto tikslas – suskaitmeninti iki šiol viešai neprieinamas etimologinio žodyno kartotekos korteles, aprašyti jų metaduomenis, pateikti suskaitmenintas korteles per viešąsias prieigas. Pranešėja aptarė dabartinę K. Būgos etimologinio žodyno kartotekos būklę, apimtį, sudarymo principus ir kt.

Mindaugas Šinkūnas (Lietuvių kalbos institutas) atliko statistinį daikta-

vardžio klasės tyrimą Danieliaus Kleino giesmyne ir maldyne. Pranešėjas teigė, kad daiktavardžiai sudaro apie ketvirtadalį giesmyno ir maldyno žodžių, o tai atitinka daiktavardžio dažnumą dabartiniuose lietuvių beletristiniuose tekstuose. Aptarė daiktavardžio klasės statistinę distribuciją pagal linksniavimo tipus, giminę, skaičių.

Gina Kavaliūnaitė-Holvoet (Vilniaus universitetas) nagrinėjo įvardžių lokatyvą senuosiuose lietuviškuose tekstuose. Pastebėta tendencija, kad gyvumo hierarchijoje aukštą vietą užimančios kalbos dalys reiškiant vietą įgaudavo adesyvo formą, o kitos kalbos dalys, gyvumo hierarchijoje žymėtos kaip negyvos, – inesyvo formą. Pranešėja analizavo išimtinius atvejus, pastebėtus Jono Bretkūno, Baltramiejaus Vileto ir Samuelio Bythnerio raštuose.

Edmundas Trumpa (Latvijos universitetas) aptarė lietuviško ir latviško „rotininkavimo“ sąsajas. Pranešėjas teigė, kad „rotininkuojančias“ lietuvių ir latvių patarmes sieja ne tik teritorinis, bet ir sisteminis fonetinės raidos bendrumas. Vis dėlto esama požymių, kurie lietuviškąjį ir latviškąjį „rotininkavimą“ skiria, pvz., latvių „rotininkų“ fonologinė sistema nuėjusi ilgesnį raidos kelią – ne tik žemutinio, bet ir visų pakilimų latvių aukštaičių fonemos patyrusios diachroninių pokyčių.

Yūsuke Ōyama (Tokijo universitetas, Vilniaus universitetas) kalbėjo apie dvigarsių, atsiradusių iš ide. skiemeninių sonantų **R* (**l*, **m*, **n*, **r*), sanda-

rą baltų ir slavų kalbose. Iškelta naujų hipotezių dėl kalbamų dvigarsių raidos.

Miguelis Villanueva Svenssonas (Vilniaus universitetas) kalbėjo apie baltų ir baltų-slavų infinityvo sistemą. Baltų-slavų kalbų laikotarpiu buvo vienas infinityvas (lie. *-ti* < bl.-sl. **-tī* < protoide. vns. naud. **-teǵ-ei*) ir supynas (lie. *-tų* < bl.-sl. **-tun* < protoide. vns. naud. **-tum*), o kitos bendraties galūnės (pr. *-twei*, lie. dial. *-tie*, la. sngr. *-tiê-s*) yra vėlesnės raidos rezultatas, atsiradęs baltų kalbose.

Antroje konferencijos sekcijoje pranešimai skaityti iš onomastikos, žodžių darybos, kritinio senųjų žodynų bei gramatikų rengimo ir vertimo, sintaksės, konstrukcijų semantikos ir kt. Daiva Sinkavičiūtė (Vilniaus universitetas) nagrinėjo naujų lietuvių dvikamienių asmenvardžių su antruoju krikštavardiniu kamienu kilmę ir sandarą. Pranešime pristatyti iki šiol nežinomi Lietuvos Metrikos sudurtiniai asmenvardžiai (pvz., *Med-i-vant-as*, *Val-vinc-as* ir kt.), aptarta, kaip juos veikė lietuvių dvikamieniai vardai bei vardų atsiradimo galimybės perdirbus kitus asmenvardžius.

Laimutės Balodės (Helsinkio universitetas, Latvijos universiteto Latvų kalbos institutas) pranešimas skirtas Latvijos vietovardžiams su priesagomis *-aži*, *-iži*, *-uži*. Šiuos oikonimus pranešėja lygino su Ingrijos vietovardžiais, kur gausu *-si* baigties leksemų ir kėlė kelias skirtingas vietovardžių su šiais formantais kilmės hipotezes.

Dalius Jarmalavičius (Vilniaus universitetas) apžvelgė vokiečių kalbos

daiktavardžių dūrybą XVII a. dvikalbiuose baltų kalbų žodynuose, analizuavo dūrinių jungimo ypatumus, struktūrinius tipus ir jų produktyvumą, žodynų vokiškosios dalies dūrinių darybinius atitikmenis lietuvių ir latvių kalbose.

Vilma Zubaitienė (Vilniaus universitetas) aiškino, kokia Jokūbo Brodovskio žodyno įtaka Kristijono Gotlybo Milkaus žodynui (1800). Atlikta tekstologinė analizė, nustatyti genetiniai Milkaus žodyno sluoksniai: straipsniai, perimti iš Pilypo Ruigio žodyno, leksika, patekusi į Milkaus žodyną iš vadinamosios Quandto Biblijos (1735), paties Milkaus iš tarmių surinkti žodžiai ir kolokacijos. Lyginamoji analizė atlikta rengiant spaudai kritinį Milkaus žodyno leidimą.

Lina Plaušinaitytė (Vilniaus universitetas) bandė išvelgti Povilo Ruigio ir Kristijono Gotlybo Milkaus gramatikų santykį vertėjo akimis. Kaip žinoma, Milkus rengė gramatiką remdamasis Ruigio darbu, tačiau kai kur šiek tiek ją keitė ir papildė. Pranešėja stengėsi detaliau panagrinėti gramatikų skirtumus, jų apimtį ir pobūdį, daugiausia dėmesio skiriant gramatikų struktūrai ir fonologijos bei morfologijos dalykams.

Lina Inčiuraitė-Noreikienė (Vilniaus universitetas) kalbėjo apie hibridinių priesaginių vedinių konkurenciją su skoliniais dabartinėje lietuvių kalboje. Hibridiniais priesagų vediniais laikomi žodžiai, turintys skolintą pamatinį žodį ir indigenią priesagą, pvz., *dògmininkas*, *-ė* ← *dògmà*. Atlikusi tyri-

mą pranešėja išskyrė keturis konkuruojančius modelius: 1) tos pačios priesagos morfologiškai sudėtingesni ir paprastesni hibridiniai vediniai: *brutališkùmas* ← *brutàliškas*, *-a* / *brutàlùmas* ← *brutàlus*, *-i*; 2) skirtingų priesagų hibridiniai vediniai: *sabotàžininkas*, *-ė* ← *sabotàžas* / *sabotúotojas*, *-a* ← *sabotúoti*; 3) hibridiniai priesagų vediniai su koreliaciniais priesagų vediniais: *archyvininkas*, *-ė* / *archyvìstas*, *-ė* / *archyvãras*, *-ė* ← *archyvas*; 4) hibridiniai priesagų vediniai su paprastaisiais ir koreliaciniais skoliniais: *literatūrininkas*, *-ė* ← *literatūrã* / *literãtas*, *-ė*.

Erika Jasionytė-Mikučionienė (Vilniaus universitetas) nagrinėjo pabrėžiamąsias dalelytes *net(gi)*, *tik(tai)*, *bent*, *nebent*, *vien* ir kt. dabartinėje lietuvių kalboje ir senuosiuose lietuvių kalbos tekstuose – Jono Bretkūno *Postilėje* (1591) ir Mikalojaus Daukšos *Postilėje* (1599). Analizuoti pabrėžiamųjų dalelių vartosenos kontekstai, aiškintasi, ar lietuvių kalbos pabrėžiamosios dalelytės gali būti vartojamos vadinamojoje sakinio periferijoje, kokia dalelių funkcijų ir sintaksinės pozicijos koreliacija; daugiausia dėmesio skirta tiems atvejams, kai dalelytės pasirodo sakinio inicialėje arba finalėje ir, tikėtina, nepriklauso sakinio propozicijai.

Olga Olina (Berlyno Humboldtų universitetas) analizavo Teodoro Lepnerio vokiškai parašyto veikalą *Der Preusche Littau* („Prūsų lietuviai“) skyrių, skirtą lietuvių kalbai. Spausdinta šio veikalą versija pasirodė 1744 metais, o

pats rankraštis rastas tik 1970 m. Atlikusi lyginamąją analizę pranešėja nustatė, kad XX a. 8 deš. rastas rankraštis nėra tiesioginis spausdintos versijos šaltinis: jis nėra Lepnerio autografas, o tik neišlikusio rankraščio kopija.

Lidija Leikuma (Latvijos universitetas) pristatė mažai žinomą XVIII a. latgalių šaltinį *Nauka chrescianska lotewskim językiem wyrazona* (1775) ir atliko lingvistinę jo analizę: aptarė daiktavardžių linksniavimą, veiksmažodžių, įvardžių formas, neįprastus darinius, prielinksnes konstrukcijas, kai kurių žodžių reikšmes.

Eglė Žilinskaitė-Šinkūnienė (Vilniaus universitetas) kalbėjo apie atramos santykių raišką lietuvių, latvių ir estų kalbose. Kaip rodo gretinamieji ir

tipologiniai tyrimai, atramos kategorijos raiška įvairiose kalbose skiriasi. Pranešime atskleistas atramos santykių heterogeniškumas: baltų kalbose atrama konceptualizuojama ir reiškiami skirtingai, o latvių kalba raiškos priemonių pasirinkimu yra daug artimesnė estų kalbai.

Be mokslinių pranešimų, Kazimiero Būgos konferenciją praturtino tradicinės muzikos dirbtuvės, organizuotos ir vadovaujamos Gustavo Juzalos (Vilniaus universitetas): konferencijos dalyviai turėjo galimybę susipažinti su žemaičių dainuojamuoju folkloru, šokiais. Pasižvalgyta ir po Birštono kraštą, aplankytas Birštono sakralinis muziejus.

Erika Jasionytė-Mikučionienė
[erika.jasionyte@flf.vu.lt]